

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.6

Марія Анциферова

Національний університет “Львівська політехніка”,
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
mariia.antsyferova.pv.2020@lpnu.ua

Вікторія Чернописька

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
доктор юридичних наук, доцент
Viktoriiia.Z.Chornopyska@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3230-5971>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ ТА ЙОГО МОЖЛИВІСТЬ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.23939/law2023.39.112>

© Анциферова М., Чернописька В., 2023

Враховуючи, що наша країна стрімко інтегрується в європейський простір, у статті проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання інституту медіації та його можливість імплементації в Україні. Зокрема, розкрито міжнародний досвід у питаннях урегулювання спорів, що здійснюється за допомогою медіаційних процедур, органів, які відповідають за здійснення медіації, у США, Австрії, Німеччині, Фінляндії, Ірландії, Австралії та інших країнах.

Наголошується, що світова практика обов'язкової медіації в сімейних спорах зумовлена тим, що медіація дає можливість враховувати ті аспекти, які не підпадають під нормативно-правову регламентацію, проте мають вагоме значення у сімейних правовідносинах.

Особливу увагу надано яскраво вираженій тенденції в зарубіжних країнах щодо сімейної медіації, а саме щодо її професіоналізації. Так, у більшості державах здійснюється висока фахова підготовка, розробляються та затверджуються освітні стандарти навчання, вводиться процедура державної акредитації сімейних медіаторів.

Висвітлено важливість та ефективність впровадження інституту сімейної медіації в правову систему України як альтернативи суду.

Ключові слова: інститут; медіація; інститут сімейної медіації; медіатор; сімейні правовідносини; конфлікт; правове регулювання; правова система; Закон України “Про медіацію”.

Постановка проблеми. Сучасний стан судової системи України важко назвати задовільним. Постійні порушення матеріального та процесуального законодавства, неефективне використання ресурсів та загальна зневіра населення в державних структурах призводять до усвідомлення необхідності реформування сфери захисту прав та інтересів людей. Проблеми у сфері правосуддя та активні дії України на шляху до інтеграції в європейську спільноту стимулюють розвиток кардинально протилежних шляхів для врегулювання спорів та конфліктів.

Альтернативні способи вирішення спорів існують давно, однак тільки сьогодні їм починає надаватися належна увага та розроблятися релевантна нормативно-правова база. Однією із таких альтернатив є медіація. Аналіз досвіду зарубіжних країн з цього питання суттєво полегшить процес імплементації медіаційних процедур в Україні. Адже проблеми із введенням останнього в юридичне середовище, які існують сьогодні в нашій державі, значною мірою вирішені іншими країнами і потребують окремого висвітлення.

Аналіз дослідження проблеми. Медіацію як соціально-правовий інститут розвинули зарубіжні вчені: Х. Бесемер, Х. Бродаль, Р. Буш, Ф. Глазл, Т. Глейсер, Х. Зер, Ч. Каррас, Ч. Ліксон, Ч. Мур, Л. Паркінсон, М. Райт, Дж. Фолджер, Л. Фуллер та інші. Натомість серед українських дослідників науковий інтерес до медіації виник порівняно недавно, це насамперед зумовлено інтеграційними процесами нашої держави до Європейського співтовариства та необхідністю зміни відповідно до нього національного законодавства. Нині медіації у сімейних конфліктах вивчають як науковці, так і практики у галузі юриспруденції, політології, психології, педагогіки тощо. Проблематику медіації в українському науково-правовому дискурсі розвинули такі дослідники: Р. Балабан, Н. Бондаренко-Зелінська, В. Ватрас, А. Головченко, П. Даниленко, А. Дутко, С. Йосипенко, Б. Леко, Н. Мазаракі, Ж. Мішина, О. Парнета, Ю. Розман, В. Тісногуз, О. Тищенко, С. Фурса та інші.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід інституту сімейної медіації у врегулюванні сімейних правовідносин загалом, і сімейних спорів зокрема, довести важливість та ефективність впровадження інституту сімейної медіації в правову систему України як альтернативи суду.

Виклад основного матеріалу. Медіація є однією з найбільш поширених альтернативних форм вирішення спорів у сучасних демократичних правових державах. Застосування процедури медіації розпочалося наприкінці 70-х років ХХ ст. у США, і пізніше у 80-х років в країнах Західної Європи. Нині цей правовий інститут успішно функціонує у Франції, Великобританії, Німеччині, Австрії, Норвегії, Фінляндії, Чехії, Польщі та інших країнах і виступає як один із необхідних елементів правової системи. Попри відмінності у національних правових системах й культурних традиціях, у зарубіжних країнах виразно простежується тенденція інституалізації сімейної медіації та її інтегрування у діяльність різних юрисдикційних органів чи інституцій.

Особливий статус сімейної медіації у зарубіжних країнах підтверджується і тим, що на правовому рівні сімейна медіація зазвичай виокремлюється з-поміж інших видів медіації та регламентується галузевим законодавством (наприклад, в Англії і Уельсі, Фінляндії, Австралії) або спеціальним, що прийняте у більшості штатів США. Загалом сімейна медіація у світовій демократично-правовій практиці розглядається як обов’язковий елемент вирішення спорів, що виникають зі сімейних правовідносин. В Україні закріплення інституту медіації у сімейних спорах на окремому рівні, безперечно, сприятиме активнішому її застосуванню, а відтак звільнить суди від перевантаження сімейними спорами.

Ефективність медіації як альтернативного способу вирішення сімейних спорів є визнаною Європейським співтовариством й рекомендована для впровадження. Так, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи відзначається, що “медіацію можна застосовувати до всіх спорів між членами одної сім’ї, які пов’язані кровними чи шлюбними стосунками, і всіма, хто живе чи жив у родинних зв’язках відповідно до того, як вони визначені в національному законодавстві” [2]. Світовий досвід засвідчує, що на сьогодні медіація є однією із найбільш популярних та оптимальних форм врегулювання конфліктів, позаяк більшість всіх процедур медіації позитивно завершуються для конфліктуючих сторін.

Специфіка правового регулювання медіації у сімейних відносинах у зарубіжних країнах полягає у тому, що вони дану процедуру застосовують як обов’язковий етап у вирішенні спорів, що виходять зі сімейних правовідносин. Так, в Англії та Уельсі, відповідно до Закону про сім’ю (1996 р.), коли до соліситора звернулася особи у справі сімейного спору, які мають право на її безкоштовне надання, він зобов’язаний їх направити до державно-акредитованого медіатора для проведення інформаційно-оцінної сесії (проходження так званої процедури MIAM). Основною метою такої попередньої зустрічі є роз’яснення суб’єкту сімейного спору мирної процедури його вирішення, її прерогатив, а також з’ясування значущості спору. У випадку, коли спір можливо врегулювати через медіацію і звернена сторона погоджується на неї, то медіатор надсилає повідомлення іншій стороні щодо її проведення. Якщо впродовж чотирнадцяти днів відповідь не надходить або друга сторона не бажає брати участь в інформаційній сесії й (чи) медіації, тоді медіатор формує письмовий висновок, який є підставою надання безкоштовної правової допомоги для розгляду справи в судовому порядку. Відповідно через наявність згоди обох сторін проводиться сімейна медіація, особи, матеріальне становище яких відповідає визначеним критеріям, користуються послугами медіації безкоштовно [1, с. 203].

У Республіці Ірландія наприкінці 80-их рр. XX ст. при Департаменті сім’ї та соціальних питань було створено Службу сімейної медіації, в структури якої входять 16 регіональних центрів, які забезпечують проведення безкоштовної медіації щодо вирішення сімейних спорів. Слід зауважити, що ця норма з огляду на недостатність матеріальних ресурсів і брак кадрів викликало певні черги на сімейну медіацію. Втім держава намагається активно підтримувати розвиток медіації як одного із визначальних напрямків реалізації політики у сфері підтримки й зміцнення сім’ї [3, с. 203].

Щодо США, то у більшості штатів існують закони, які регулюють сімейну медіацію, ба більше, в окремих із них передбачено проведення обов’язкової медіації в справах, що стосуються опіки та виховання дітей після розлучення батьків. Чимало служб сімейної медіації створюються та функціонують при судах [4].

В Австралії система вирішення сімейних спорів регламентується Законом про сім’ю (1975 р.), що передбачає медіацію та примирення (*conciliation*), які здійснюють професіонали – акредитовані особи відповідно до вимог Системи практикуючих спеціалістів у галузі вирішення сімейних спорів. З метою зменшити навантаження сімейних судів і судів магістратів, а також зниження судових витрат й надання екс-дружинам можливості вибору способу вирішення їхнього конфлікту австралійська влада створила мережу Центрів сімейних відносин (“*FMCs – Family Relationship Centers*”), що фінансуються за рахунок федерального бюджету країни. Також 2007 р. встановлено вимогу, що після розлучення батьків є обов’язковим їх звернення до акредитованих практикуючих спеціалістів у галузі сімейних спорів стосовно майбутнього виховання дітей (виняток становлять лише випадки, коли спір був пов’язаний із жорстоким ставленням до дітей, насильством у сім’ї та (або) викраденням дітей) [4].

У країнах Європейського Союзу довкола сімейної медіації сфокусована значна увага. Так, у 1998 р. було прийнято Рекомендацію Rec N (98) 1, яка окреслила конститутивні принципи й норми сімейної медіації [2]. Зокрема, рекомендується медіаторам у сімейних спорах виняткову увагу відводити інтересам дитини та наголошувати батькам на їхньому основному обов’язку – піклуванні

про благополуччя спільних дітей. Відповідно до цієї Рекомендації, медіатор правосильний надавати двом сторонам правову інформацію, проте повинен утримуватися від надання пропозицій щодо конкретних рішень у певних суперечках і юридичних порад [2].

Державам – членам Європейського Союзу, рекомендується застосовувати всі можливі заходи щодо популяризації сімейної медіації, а також сформувати оптимальні правові механізми застосування судової сімейної медіації й забезпечити виконання домовленостей, які були досягнуті у процесі примирної процедури. Слід зауважити, що метою прийняття цих Рекомендацій було стимулювання популяризації, уніфікації та запровадження інституту сімейної медіації в країнах Європейського співтовариства, однак попри загальну підтримку і схвалення, вона не була практично реалізована серед широкого загалу. У більшості країн континентальної Європи медіація у сфері сімейних правовідносин розвивалася поступово у контексті сформованих культурних традицій та національної правової системи [2].

У Німеччині 2012 р. набув чинності Закон про медіацію (Mediationsgesetz), який не лише інкорпорував положення Директиви 2008/52/ Європейського Союзу, а значно їх розширив. Так, Директива стосується тільки транскордонних спорів, тоді як закон поширюється на всі моделі медіації незалежно від форми спору чи громадянства або місця перебування сторін. Слід зауважити, що у Німеччині сімейна медіація є однією із найбільш затребуваних видів медіації загалом. Сьогодні сімейні медіації проводяться не лише практикуючими медіаторами, але і державними службовцями управлінь у справах молоді. Зокрема останнім, відповідно до Кодексу соціального права Німеччини, делеговані повноваження щодо організації проведення медіацій у спорах, які торкаються проблем виховання дітей. У Німеччині до сімейної медіації також віднесено спадкові справи, пов'язані зі спором спадкоємців – членів однієї сім'ї [1, с. 204].

В Австрії у середині 90-их. рр. ХХ ст. на базі федеральних органів державної влади був проведений правовий експеримент, у межах якого відбувалося інформування й консультування громадян щодо примирних процедур, проводилися медіації у спорах, які виникали зі сімейних правовідносин, а також реалізована програма допомоги дітям у процесі розлучення їхніх батьків. Успішним результатом реалізованого проєкту стало створення у Відні Консультативної ради, яка об'єднала фахівців-медіаторів та функціонує досі. Діяльність Консультативної ради фінансується переважно державою [4].

Слід зауважити, що в Австрії поширена модель проведення сімейної медіації двома медіаторами ("сомедіація"), один із яких фахівець у галузі психології (психотерапевт, психолог або особа, яка має освіту в галузі сімейних конфліктів), інший – фахівець у юриспруденції (юрисконсульт, нотаріус, адвокат) [4]. Такий підхід видається нам доволі виправданим, позаяк медіація в сімейних спорах пов'язана як з правовими, так і соціально-психологічними, моральними та особливими особистісними аспектами. Це дозволяє осмислити сутність спору і в юридичному, і в психологічному контексті, а відтак визначити оптимальні способи його вирішення з мінімізацією негативного впливу на кожну зі сторін, зокрема дітей. Вважаємо за доцільне впровадження такої практики і в Україні, тому пропонуємо до Закону України "Про медіацію" [5] внести положення про можливість підготовки медіаторів не лише юристів, але й психологів.

Цікавим є те, що у Фінляндії новоприйнятий Закон про шлюб містить окрему главу, присвячену питанням медіації (глава V "Сімейна медіація"). У статті 20 частині I цього Закону визначається, що пріоритетним способом вирішення спору є переговори між членами сім'ї та укладення відповідної угоди. Згідно з частиною II цієї статті у разі виникнення сімейного спору сторони мають право звернутися по допомогу до медіатора, головним завданням якого є забезпечення конфіденційного та довірливого діалогу між членами сім'ї з метою врегулювання розбіжностей, враховуючи інтереси всіх учасників. Водночас особливу увагу медіатор зобов'язаний присвятити інтересам неповнолітніх дітей. Сімейна медіація проводиться спеціалізованими установами, організаціями, асоціаціями, а також практикуючими спеціалістами, які мають дозвіл, виданий уповноваженими державними органами провінцій, на таку діяльність. Контроль і моніторинг за діяльністю

організацій, асоціацій та практикуючих сімейних медіаторів здійснюють також уповноважені державні органи провінцій, які звітують Міністерству соціальних справ та охорони здоров'я Фінляндії [3, с. 9].

У Данії проведення сімейної медіації контролюється місцевими органами опіки, більшість справ стосується виховання дітей після розлучення батьків. Так, у разі виникнення сімейного спору уповноважена на його розгляд посадова особа вказує батькам на необхідність звернення до консультанта чи медіатора зі сімейних питань. Якщо спір не може бути вирішений шляхом медіації, тоді орган опіки видає постанову щодо спору, яка підлягає затвердженню в суді та є обов'язковою до виконання [1, с. 204].

Активне впровадження сімейної медіації у демократичних правових державах світу зумовлене її високою ефективністю. Наприклад, у Північній Америці від 55 до 80 % сімейних медіацій завершуються укладенням угоди, водночас від 69 до 90 % суб'єктів медіаційної процедури є повністю задоволені її результатом; відповідно в Австралії – від 75–92 % та 83–90 % [4]. У Данії орієнтовно 64 % медіацій завершуються врегулюванням всіх контроверз, й приблизно 18 % спорів – лише частково; у Швеції орієнтовно 90 % спорів, які торкаються прав та інтересів дітей, шляхом проведення медіації успішно вирішуються [4].

Висновки. Враховуючи зазначене, доходимо висновку, що застосування медіації у сімейних спорах нині є найбільш конструктивним приватним способом їх вирішення, який переважно завершується позитивним результатом. Практика обов'язкової медіації в сімейних спорах у низці країн аргументується тим, що медіація дає можливість враховувати ті аспекти, які не підпадають під нормативно-правову регламентацію, проте мають вагоме значення у сімейних правовідносинах.

Слід зауважити, що у багатьох національних правових системах зарубіжних країн визначено низку сімейних спорів, процес вирішення яких фінансується із державного бюджету. Здебільшого це сімейні спори щодо питання врахування прав та інтересів дітей при розірванні шлюбу, а також проблем усиновлення та опікунства. Наприклад, у Норвегії спори між подружжям щодо розірвання шлюбу, які мають дітей віком до шістнадцяти років, фінансується в обов'язковому порядку із державного бюджету. Так, в Ірландії усім без винятку подружнім парам надається безкоштовна сімейна медіація (ця норма з огляду на недостатність матеріальних ресурсів і брак кадрів спричинила певні черги на сімейну медіацію). В Данії надається безкоштовна досудова та судова медіація подружжям, в яких виникають складнощі щодо майбутнього виховання дитини. В Англії послугами сімейного медіатора можуть безкоштовно користуватися ті особи, яких матеріальне становище відповідає встановленим державним критеріям.

Серед найбільш яскраво виражених тенденцій у зарубіжних країнах щодо сімейної медіації є її професіоналізація. Так, у більшості державах здійснюється висока фахова підготовка, розробляються та затверджуються освітні стандарти навчання, вводиться процедура державної акредитації сімейних медіаторів. Вважаємо в цьому аспекті показовою австрійську модель, яка передбачає проведення сімейної медіації двома медіаторами, один із яких фахівець у галузі психології, інший – фахівець у юриспруденції. Це дозволяє осмислити сутність спору і в юридичному, і в психологічному контексті, а відтак визначити оптимальні способи його вирішення з мінімізацією негативного впливу на кожную зі сторін, зокрема дітей. Вважаємо за доцільне впровадження такої практики і в Україні, тому пропонуємо до Закону України “Про медіацію” внести положення про можливість підготовки медіаторів не лише юристів, але й психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Йосипенко С. Т. (2017). Перспективи інституціоналізації сімейної медіації у приватноправових відносинах. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право.* № 3(15). С. 201–209.

Зарубіжний досвід сімейної медіації та його можливість імплементації в Україні

2. Рекомендація № R (1998). 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів від 21.01.1998 р. *База даних “Законодавство України” / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення: 08.06.2023).

3. Мішина Ж. В. (2016). Медіація як альтернативна форма вирішення спорів. *Альманах права*. Вип. 3. С. 234–238.

4. Тісногуз В. Медіація – один з альтернативних методів вирішення спорів. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/15-30-17.pdf> (дата звернення: 09.03.2023).

5. Закон України “Про медіацію”. *База даних “Законодавство України” / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 08.06.2023).

REFERENCES

1. Yosypenko S. T. 9. (2017). *Perspektyvy instytutsionalizatsii simeinoi mediatsii u pryvatnopravovykh vidnosynakh*. [Prospects of institutionalization of family mediation in private law relations]. *Scientific and information bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi: journal. Law series*. No. 3 (15). P. 201–209 [in Ukrainian].

2. *Rekomendatsiia No. R (98) 1 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo mediatsii v simeinykh spravakh: ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 616 zasidanni zastupnykiv ministriv vid 21.01.1998 r.* [Recommendation N R (98) 1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding mediation in family matters: adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 616th meeting of the Deputy Ministers of 21.01.1998.]. *Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (Accessed: 08.03.2023) [in Ukrainian].

3. Mishyna Zh. V. (2012). *Mediatsiia yak alternatyvna forma vyrishennia sporiv*. [Mediation as an alternative form of dispute resolution]. *Almanakh prava*. No. 3. P. 234–238 [in Ukrainian].

4. Tisnohuz V. *Mediatsiia – odyz z alternatyvnykh metodiv vyrishennia sporiv*. [Mediation is one of the alternative dispute resolution methods]. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/15-30-17.pdf> (Accessed: 09.03.2023) [in Ukrainian].

5. *Zakon Ukrainy “Pro mediatsiiu”*. [Law of Ukraine “On Mediation”]. *Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed: 08.03.2023) [in Ukrainian].

Дата надходження: 01.08.2023 р.

Mariia Antsyferova

Lviv Polytechnic National University,
student Institute law, psychology and innovative education
mariia.antsyferova.pv.2020@lpnu.ua

Victoria Chornopyska

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Jurisprudence, Psychology
and Innovative Education
Department of Civil Law and Procedure
Sc.D., Assoc. Prof.

Viktoriiia.Z.Chornopyska@lpnu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3230-5971>

FOREIGN EXPERIENCE OF FAMILY MEDIATION AND ITS POSSIBILITY OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Taking into account that our country is rapidly integrating into the European space, the article analyzes the international experience of legal regulation of the institution of mediation and the

possibility of its implementation in Ukraine. In particular, the international experience in matters of dispute settlement, which is carried out with the help of mediation procedures, bodies responsible for mediation in the USA, Austria, Germany, Finland, Ireland, Australia and other countries, is disclosed.

It is emphasized that the world practice of mandatory mediation in family disputes is due to the fact that mediation makes it possible to take into account those aspects that are not subject to legal regulation, but are of significant importance in family legal relations.

Special attention is paid to a pronounced trend in foreign countries regarding family mediation, namely, regarding its professionalization. Thus, in most states, high professional training is provided, educational standards of training are developed and approved, and a procedure for state accreditation of family mediators is introduced.

The importance and effectiveness of introducing the institution of family mediation into the legal system of Ukraine as an alternative to the court is highlighted.

Keywords: institute; mediation; institute of family mediation; mediator; family legal relations; conflict; legal regulation; legal system; Law of Ukraine “On Mediation”.